

Дмитрий Дмитриевич Николаев
Институт за световна литература „А.М. Горки“ - Руска академия
на науките (Москва)
ddnikolaev@mail.ru

Жизнерадостният смях на Аркадий Аверченко

Dmirtij Dmitrievich Nikolaev
A.M. Gorky Institute of World Literature of the Russian Academy of
Sciences (Moscow)

The cheerful laughter of Arkady Averchenko

Abstract

The article analyzes the presentation of the pleasant aspects of life in the works of the Russian writer Arkady Averchenko (1880-1925). Averchenko himself enjoyed life and his life position determined the author's. Previously in Russian literature indulging in pleasures of life comic heroes most often were negative types. Averchenko created another type, who can have fun from life and can become a positive example for the reader. These, for example, are the heroes of his stories, „Podhodcev and two others.“ The writer's attitude to the Joie de vivre was one of the main characteristic features of his humorous works which attracted readers. At the same time, Averchenko categorically does not accept those who prevent others from enjoying life. Averchenko shows that the rejection of the normal joys of life is a direct road to death. This was manifested in his satirical works written after the revolution.

Keywords: Averchenko, Russian literature, humor, „joie de vivre“, comic characters

„Смехът е радост, а затова сам по себе е благо“. Този афоризъм на Бенедикт Спиноза, фрагмент от схолия II на положение XLV от

четвъртата част на „Етика“ (Спиноза 1904: 250)¹, Н. А. Тефи² избира за епиграф на първата си книга „Хумористични разкази“ („Юмористические рассказы“), издадена в Санкт Петербург през 1910 г. (Тэффи 1910: 7) Позоваването на авторитета на нидерландския философ е било необходимо за писателката, защото от мнозина в Русия в края на XIX – началото на XX в. радостта не се е разглеждала като благо, а смехът е трябвало не да радва, а да предизвиква омраза към обществените пороци. Преобладаващото отношение към смеха в руската литература през XIX в. може да бъде изразено чрез формулата, изнесена през 1962 г. от Д. П. Николаев (един от инициаторите за създаването на Дома на хумора и сатирата в Габрово и почетен гражданин на града) в заглавието на книгата му за сатирата „Смехът – оръжие на сатирата“ („Смех – оружие сатиры“, Николаев 1962). Тази формула отправя към знаменитите думи на Н. В. Гогол от вдъхновената му реч в защита на смеха в „Разотиване от театъра след представянето на новата комедия“ („Театральный разъезд после представления новой комедии“): „от насмешката се страхува дори този, който вече не се страхува от нищо на света“³.

А другият смях, хумористичният смях, несвързан с избличаването на общественото зло, се е разглеждал най-често като „празно збене“, недостойно да бъде смятано за истинска литература. Един от най-авторитетните руски критици от границата на XIX–XX в. А. М. Скабичевски пише в „История на най-новата руска литература“ („История новейшей русской литературы“) за А. П. Чехов: „Произведенията на Чехов, при цялата им фейлетонна незрялост разкриват много силен талант, блестят с художественост и хумор. Но те имат един съществен недостатък – пълното отсъствие на каквото и да било обединяващо идейно начало. Авторът изцяло се отдава на мимолетните впечатления, бързайки по-скоро да ги изрази в няколко стотин вестникарски реда. Вследствие на това се получава, че редом с потресаващата драма, за която се случва Чехов да спомене мимоходом, вие срещате при него редица анекдоти от водевилен характер, които нямат друга цел,

---

¹ Пълният цитат в превод на български на втора забележка от Теорема 45 е: „Защото смехът, както и шегата, е чиста радост; затова, стига само да не стигне до крайност, той сам по себе си е добро“ (Спиноза, Бенедикт. Етика. София: Наука и изкуство, 1981, с 249). Бел. прев.

² Тефи (Тэффи) е псевдоним на известната руска емигрантска писателка Надежда Лохвицка. Бел. прев.

³ Преводите на цитати от руски език, включително и на произведенията на А. Аверченко в настоящия текст са мои – Р.И. В случаите, когато се използват изцяло или частично други преводи, преводачите и изданието са посочени под линия.

освен да разсмеят читателите на вестника. <...> Трудно е да се каже дали вестникарската прибързана работа, която не дава на Чехов да се замисли над нещо сериозно, е изработила подобен род повърхностност и безцелност на творчеството му, или пък такъв е талантът му, който е най-пригоден именно за такъв род ефимерни работи“ (Скабичевский 1891: 415-416).

Именно за Скабичевски си спомня Влад. Азов в рецензията за сборника на Аркадий Аверченко „Веселите стриди: Хумористични разкази“ („Веселые устрицы: Юмористические рассказы“), за да подчертае колко се е променил руският хумор благодарение на Аверченко и създаденото през 1908 г. списание „Сатирикон“, чийто редактор и основен автор е писателят: „Нито такъв писател като Аверченко, нито такова списание като „Сатирикон“ в Русия никога досега не е имало. Нашите веселчаци или бяха безнадеждно пошли, или се смееха с онзи горчив смях, от който ти настръхва кожата. При нас изобщо отсъстваше онзи смях, за който Суифт казва, че „укрепва здравето“. Нашият смях разбиваше нервите и водеше до истерична прозявка. Русия започна да набира сили, руските хора започнаха да излизат от кальфите си, руските юноши започнаха да играят футбол. Преди няколко години нямаше да пуснат в голямата литература веселите момчета от „Сатирикон“. Скабичевски би излязъл на прага с огнен меч във вдигнатата десница и би го стоварил върху главата на главатаря на тази весела банда. Днешните веселчаци са желани гости в нашата литература. Ние разбрахме, че всички жанрове са добри, освен скучния, и крилатата дума, дръзката шега, предизвикателната лудория не ни се струват кошунствени. Ах, ние трябва да се харесаме чрез здравето, а смехът така добре разсейва мислите от терзаещия ни зъбобол“ (Творчество 2014: 382).

Сборникът „Веселите стриди“ излиза в Санкт Петербург през 1910 г. Общо през 1910 г. са издадени четири „дебели“ сборника на Аверченко: отначало се появяват „Хумористични разкази“ („Юмористические рассказы“), издание на М.Г. Корнфелд⁴, след това първата и втората книги „Разкази (хумористични)“ („Рассказы (юмористические)“) в издателство „Шиповник“. Освен това произведенията на Аверченко се печатат в евтината хумористична библиотека на списание „Сатирикон“, в самия „Сатирикон“, в други периодични издания. За три години (Аверченко пристига в Петербург от Харков през зимата на 1907/1908 г.) писателят придобива общоруска популярност. Читателите бързо обикват хумориста, който пише „не съвсем чувани в Русия произведения“ - това е характеристика от рецензията за същия този

---

⁴ През 1911 г. сборник със същия състав излиза като трета книга на „Разкази (хумористични)“ в издателство „Шиповник“.

сборник на Аверченко, написана от М. А. Кузмин и публикувана в списание „Аполлон“ (Творчество 2014: 383).

Кузмин изразява надежда, че в бъдеще ще се появят „не съвсем чувани в Русия“ произведения, но всъщност Аверченко започва да пише необикновени, непривични за руския читател хумористични разкази практически веднага, след като пристига в Петербург и дебютира като автор в хумористичното списание „Стрекоза“, скоро след това трансформирано в „Сатирикон“.

През 1908 г. Аверченко не може да бъде наречен дебютант в пълния смисъл на думата: през 1902-1903 г. той печата в харковски издания; през 1904 г. разказът му „Праведник“ е публикуван в столичното списание „Ежемесячный Журнал для Всех“; през 1906–1907 г. редактира в Харков сатиричните списания „Штык“ и „Меч“, като едновременно е техен основен автор и художник. Но отделните публикации и даже няколкото броя негови списания не позволяват на Аверченко в пълна степен да прояви оригиналността на дарбата си.

За да се промени руската хумористична литература е трябвало да се променят не само авторите, но и читателите. Едва тогава редом с бичувания смях е могъл да се възправи като равен истински художественият смях, породен от „пълнотата на живота“, жизнерадостният смях. „Смехът според традициите на добрата стара руска литература беше строго, ама много строго забранен. Човек можеше да се смее само „през сълзи“, след като е кихнал четири пъти, – си спомня Тефи. – И изведнъж се засмя Аверченко. Дойде от далечната провинция, весел, здрав, широкоплещест. Учудиха се всички, стъписаха се“ (Тэффи 1925: 2).

Началото на петербургския период от творчеството на Аверченко съвпада с времето, което бе прието да се нарича „период на реакция“. И това не е просто съветска идеологическа щампа. Аверченко, спомняйки си как е пристигнал в Петербург, прибягва до игра на думи чрез две руски пословици – „приехать к шапочному разбору“ (да пристигнеш, когато всички на тръгване от някакво мероприятие си вземат шапките - бел.прев.), т.е. в самия край, когато всички вече се разотиват, и „получить по шапке“ (да получиш (удар) по шапката - бел. прев.), т.е. да бъдеш смъртен, наказан:

Последните искрици на ракетата гаснеха постепенно още през 1906 година, а 1907 година беше вече година на пълна тъма, мрак, униние.

От хоризонта, представян от кожената чанта на вестникаря, изчезнаха такива пищни ободряващи названия като: „Пулемёт“ (картечница – бел. прев.), „Заря“, „Жупел“, „Зритель“, „Зарево“, – и отново заеха почетно място натиканите дотогава в ъгъла тихите, мирните „Биржевые Ведомости“ (Борсови Ведомости – бел.прев.) и „Слово“.

През този период всички успели вече да свикнат със смеха, иронията и язвителната дързост на „червените“ по цвят и съдържание сатирични списания отново си останаха с четиримата предишни старци, които общо бяха някъде на век и половина: „Стрекоза“ (водно конче – бел. прев.), „Будильник“, „Шут“ и „Осколки“.

Когато пристигнах в Петербург (това беше в началото на 1908 година), в прозорците на редакциите вече назъртах зловещите лица на „тъщата“, „търговеца, пийнал си на маскарада“, „виладжията, угнетен от вилата“ и подобни на тях персонажи от руските хумористични листове, захранващи се десетки години с този полуизгнил буламач.

Пирът свърши...

Опиянените от свободните речи гости ги разкараха по участьците, по различните „разпределителни пунктове“, „единични килии“; и на залятата с вино и затрупана с остатъци от храна маса останаха да седят само безропотните: „вилният мъж“, „злата тъща“ и „търговецът, пийнал си на маскарада“.

Тези, които се наричат бедни роднини.

По такъв начин аз пристигнах в столицата в най-несполучливия момент – не само когато всички си вземат оставените в гардероба шапки (к шапочному разбору), но дори в края на това действие – когато всички вече получиха удар по шапката (все получили по шапке). (Аверченко 1913: 7)

„Несполучливият момент“ уж би трябвало негативно да се отрази върху хумористичната литература, но се оказва, че и обществото, и литературата са уморени от песимистични настроения. Може да се каже, че критичният момент в историята на болестта е останал назад, и оздравяващото общество е било готово да се весели и да се наслаждава на живота. Ние знаем, че болестта, за съжаление не си е била отишла, а само за кратко е била остъпила. Но до Първата световна война и до революцията в Русия оставали още няколко години. Няколко години, през които хората можели да се радват на живота.

Когато човек след дълга, тежка болест за пръв път отвори очи и почувства, че от отворения прозорец заедно с мириса на люляк и врявата на бодрия град в него като чудесна свободна струя се втурват нов живот и сили, – такъв болен иска от всичко *по много*. Той иска много да яде, много да пие, да слуша много музика и много да се смее. Роден отново за света със свежи, изострени чувства, той жадно и весело попива като гъба всичко, което го заобикаля. Всичко трябва да блести, да шуми, да искри, всичко трябва да е по много – много бъркани яйца, много бифтеци, много подкрепващо червено вино.

И ако той поиска да чете – книгата трябва и тя да е такава, в нея той търси много шум, веселие, безгрижност, бодрост и млада дръзновена сила.

И ето аз искам със своята книга според силите си да служа на чудесния, прекрасен народ – оздравяващо, – пише Аверченко в предисловието към

сборника, който така се нарича – „Разкази за оздравяващи. („Рассказы для выздоравливающих“, Аверченко 1913а: 5-6)

Да обърнем внимание, че *радостта от живота* (joie de vivre) тук се изравнява с *радостите на живота*, радостта на духа с „радостта на плътта“, ако можем така да се изразим, веселата книга с хубавия бифтек и подкрепващото червено вино. Радостта от живота се изгражда от радостите на живота: радости големи и радости малки, уникални и всекидневни.

При това Аверченко съвсем не се прави, че в света няма мъка, страх, насилие, смърт. Дори напротив: в неговите произведения срещаме необичайно много за хуморист смърт. Например, в първата книга „Разкази (Хумористични)“, издадени от „Шиповник“, със смъртта на героите завършват разказите „Душевна драма. (Животът на човека)“ („Душевная драма. (Жизнь человека)“), „Денят на госпожа Спандикова“ („День госпожи Спандиковой“) и „Страшен човек“ („Страшный человек“). Същото виждаме и в „Сатирикон“, където в много броеве произведенията с мортална тематика съседстват с комичните, а в някои ги превъзхождат количествено. И все пак това не пречи Аверченко да бъде смятан за „крал на руския хумор“, а „Сатирикон“ – за весело списание. „И – да си призная ли? – радваше ме впрочем (нека купчината книги така и да си остане купчина) и хумористичното списание „Сатирикон“, може би, единственото сега у нас списание, където има младост, творчество, таланти, надежди... – отбелязва в обзора на руската литература за 1909 г. Корней Чуковский. – Един Бог знае, откъде се взе това задружно обединение на изключително даровити младежи – с такъв изострен усет за всякаква пошлост, с такъв заразителен смях!“ (Чуковский 1910: 10).

В какво е била тайната на „Сатирикон“, тайната на Аверченко? Именно в това, че горестите на живота не заслоняват радостите му. Да се радваш на живота, когато наоколо всичко е прекрасно, не е чак толкова трудно, това го може всеки – с изключение на закоравелите песимисти и мизантропи. По-сложно е да намираш наоколо веселото, съзнавайки, колко много е злото в света. Аверченко е бил оптимист – в този смисъл, в който пише за това през 1908 г. С. О. Грузенберг в книгата „Песимизмът като вяра и мироглед. Опит за критичен анализ и класификация на основоположенията и изводите на песимизма“ („Пессимизм как вера и миропонимание: Опыт критического анализа и классификации основоположений и выводов пессимизма“): „Противно на песимизма оптимизмът се примирява с факта, че злото съществува, като с неразделно условие за битието на света: според учението на основателя на философския оптимизъм Лайбниц Бог

допуска злото като „необходимо условие - *conditio sine qua non* (на съществуването на света) т.е. като безразделно съществуващо съвместно с доброто и съпътстващо го начало, без което е невозможно постигането на доброто“ („Теодицея“, § 36)“ (Грузенберг 1908: 20).

С произведенията си Аверченко учи да се радваме на живота дори тогава, когато атмосферата около нас съвсем не предразполага към радост. Но и признаването на *радостта от живота* още не означава признаване на *радостите на живота*. Нещо повече, тези звучащи практически еднакво словосъчетания се сблъскват помежду си, противопоставят се едно на друго. Не може да се каже, че преди руските сатирици и хумористи не са писали за „радостите на живота“. Тази тема се среща в руската литература достатъчно често, но „радостите на живота“ и онези, които се отдават на тях, са били обект предимно на осмиване. Изглежда, че задачата на хумористите е да внасят радост в живота, да радват хората, и, разбира се, те са се стремили към това, но за руската хумористична литература от края на XIX в. може да се говори като за радост, отричаща радостта. Естествено, става дума не за всички произведения, но тенденцията е била именно такава - и отвъд нейните рамки даже Чехов е могъл да се отскубне само в отделни хуморески.

Като пример ще посочим комедията на един от най-популярните руски драматурзи от втората половина на XIX в. – Виктор Александрович Крилов (1838–1906). През 1893–1898 г. Крилов заема много важната длъжност началник на репертоарната част на петербургските Императорски театри, в много случаи определяща какви пиеси ще бъдат одобрени за постановка. Именно през този период той пише пиеса, която се казва „Радостите на живота“. В пиесата се осмиват наслаждаващите се на „радостите на живота“ в Петербург госпожи - майка и дъщеря Бабаеви (Наталия Демяновна и Марго), с лекота пръскащи пари за тоалети, гощавки за гости, поклонници и т. н. На тях е противопоставена по-малката дъщеря Надежда, която се занимава с „дела“, управлява имението и осигурява пари за цялото семейство. От стремежа към „радостите на живота“ умело се възползват Грабовски, Жикин и Околесин. Първите двама ги подтикват да харчат пари и вземат от тях на заем, без да мислят да връщат дълга. Околесин пък им заема пари с лихва двадесет процента на месец, като разчита те да бъдат изплатени чрез имението, което процъфтява благодарение на старанията на Надежда. Нещо повече, влюбеният в Надежда Сиротинин обвинява именно нея за „безобразията“, извършвани от майка ѝ и сестра ѝ. За безобразия той смята „празното развлечение и безпътното веселие“:

Сиротинин. Себе си не щадите за Наталия Демяновна и за Марго, а между прочем вие сте виновната за всичките им безобразия.

Надя. Че цял живот работя за тях ли?

Сиротинин. Че им давата възможност да се хвърлят в празно развлечение и безпътно веселие ... <...> Вие сте ги осигурили материално, но именно с това сте отстранили от тях всякакъв смисъл на живота, всякаква умна цел. (Крылов 1897: 36)

„Радостите на живота“ при Крылов са пряко противопоставени на честта и честността:

Марго. Вие няма да се решите на такова безчестно дело...

Грабовски. Мила Марго, когато човек ухажва жените, той не се грижи за честта.

Марго. Но поне ги води към честен изход...

Грабовски. За мен изходът в любовта е един – радостите на живота... най-добрите, най-блажените. (Крылов 1897: 52)

В творчеството на Аверченко има съвсем различно от Крылов отношение към радостите на живота. Той не само не осъжда „празното развлечение и безпътното веселие“ на своите герои: той дава за пример онези, които умеят просто да се забавляват и да се веселят от сърце, даже ако се налагат заради това веселие да вземат пари на заем. Такива са, например, героите от серия негови разкази, впоследствие трансформирани от автора в повестта „Подходцев и другите двама“ („Подходцев и двое других“) – Подходцев, Громов и Клинков (към това произведение ще се върнем по-нататък).

Да обърнем внимание, че в пиесата на Крылов всички персонажи разбират, че да се отдаваш на „радостите на живота“ е неразумно и безнравствено, – това изобщо не се поставя под съмнение. Въпросът е само за онази граница на допустимото, която героите са готови да преминат – и тя зависи от авторовата оценка на моралните им качества. Даже безгрижно и безсъвместно харещщата спечелените с труд от по-малката дъщеря пари Бабаева осъзнава своята отговорност за случващото се:

Марго. Ах, тапан! Животът е такава трудна задача! Изглежда направен от дребни неща, а ударите се сипят от всички страни.

Бабаева. Нищо не е направено – ние сами го правим. (Крылов 1897: 49)

В това разсъждение за „дребните неща в живота“ може да се открие скрита полемика с Чехов, в чийто разказ „Неприятности“ доктор Овчинников казва: „Според вас всичко това са дреболии, празни неща, ама разберете, че тези дребни неща са толкова много, че от тях е

направен животът, както планината от песъчинки!“ (Чехов 1977: 154)

При Аверченко има различни герои – и тези, върху които се сто-варва планина от житейски дребни неща, и тези, които сами правят живота си най-вече от дребни неща. Но неизменно авторът откроява онези, които умеят да не унинат заради всяка дребна житейска не-приятност и да се наслаждават на онези дребни неща, които могат да доставят удоволствие – вкусна или даже просто засищаща храна, хубаво време, приветлива усмивка, приятелска компания, остроумна шега... Аверченко често се смее и на тях, но това е усмивка, смесена с възхищение, радостна усмивка на човек, който се любува на хората, способни като него да се радват на живота.

Новите герои могат да бъдат даже мошеници и крадци, като персо-нажите в разказа „Истински момчета“ („Настоящи парни“), но авто-рът все пак не позволява на читателите да почувстват превъзходство-то си над тези герои. Те са обаятелни и привлекателни, нищо че далеч не винаги са образец за подражание от морална гледна точка. Впро-чем, отказвайки се от ролята на морализатор, Аверченко неизменно подчертава литературността, условността на случващото се в произ-веденията си.

Преди Аверченко в руската хумористична литература комичният ефект се е изграждал най-често върху погледа към персонажите „от-високо“: автори и читатели са се смеели на глупостта, закостенялост-та, алчността на онези, които са били явно по-глупави, по-органиче-ни, по-алчни, по-малко образовани, по-лошо възпитани. Н.А. Лейкин и И.И. Мясницки осмивали начина на живот на онези, които са били неспособни или не желали да вървят „в крак с века“, така че на ар-хаичните нрави на търговското съсловие са могли да се смеят даже онези, които формално се намирили по-ниско на социалната стълба. Герои на разказите на Чехов ставали „малките хора“, тези, които губе-ли ориентация при сблъсък с живота и се страхували да претърпят поражение в живота.

В произведенията на Аверченко също се среща смехът „отвисо-ко“. Сред персонажите му има и търговци, и готвачки, и управляващи господарските имения, и дребни чиновници, в сравнение с които бол-шинството читатели могат да почувстват собственото си превъзход-ство. Но в неговото творчество важно място заемат и произведения от друг тип, където автор, герои и читатели са представени като равни. Не случайно Аверченко често въвежда „себе си“ в произведенията не само като страничен наблюдател, но и като активен персонаж, който може да бъде представен не като някакво абстрактно „аз“, а като кон-кретен, отъждествяващ се от читателите с автора „редактор“, „писа-тел“; може даже да бъде наречен в текста „Аверченко“.

Ако повечето комични герои в руската хумористична литература преди Аверченко са се отнасяли към отрицателния тип, то Аверченко използва и друг тип, който може да стане за читателя положителен пример. Понякога неговите герои се оказват толкова ярки, умни, съобразителни, оригинални, че читателят даже е готов да признае превъзходството им. На него се предава авторовото чувство на възхищение от умението на героите да преодоляват несгоди, да се наслаждават на живота, да надделяват в сложни ситуации.

Смехът в разказите на Аверченко често е предизвикан не от горестта на поражението, а от радостта на победата – макар не много значителна по мерилата на мирозданието, макар не съществена от обществена гледна точка, но все пак победа на ума, справедливостта, вдъхновението. Комичните неудачници не изчезват в творчеството на Аверченко изобщо, но редом с тях важно място заема противоположният тип – „комичният удачник“, един вид аналог на фолклорните персонажи от типа на Хитър Петър и Настрадаин Ходжа, които постигат своето за сметка на остроумието, хитростта, смелостта, познаването на човешката психология и т.н.

Аверченко съчувства на онези, които не могат често или изобщо не могат да се наслаждават на радостите на живота и е готов в разказите си да им предостави възможност да се докоснат до нормалния живот, защото да се радваш на живота – това е нормално. Той е готов да приеме хората, които доброволно се отказват от радостите на живота, защото е готов да уважава избора на всеки човек. Но той категорично не приема онези, които пречат на другите да получават удоволствие от живота. Хората, които пречат на другите да живеят, които отравят живота на другите, са обект на осмиване не само в сатиричните, но и в хумористичните произведения. Умението не просто да приемаш живота такъв, какъвто е, но да се радваш на живота е отличителна черта на характера на много персонажи на Аверченко. Те са готови да отстояват правото си да се наслаждават на живота в различните му прояви – ако някой се опитва да ги ограничи, да ги лиши от „невинните удоволствия“. Вместо да изобразява как поривът към радостите на живота, разбирали като „излишества“, води човека към гибел, Аверченко показва, че, напротив, отказването от естествените радости на живота е пряк път към смъртта.

В разказа „Апостол“ поелият по пътя на вегетарианството чичо решава да склони племенника, при когото е пристигнал на гости, в своята вяра и му забранява да яде месо:

Той каза дрезгаво, свъсил вежди:

- Убиец!

- Кой е убиец? – загрижено попитах аз. – Къде има убиец?

- Ти си убиец! Какво е това? Ето това...
  - Парче ростбиф. Не желаете ли да хапнете?..
  - Да ям тялото на убито в мъки животно? Да бъда съучастник и покровител на едно убийство?! По-добре да изядат мен самия!
  - Вие такова, чичо... вегетарианец ли сте?
- Той се разположи на стола, кимна с глава и внушително добави:
- Надявам се, че и ти ще станеш такъв... Надявам се. (Аверченко 1910а: 111)

Племенникът няма намерение да се отказва от радостите на живота, но страхувайки се да не изгуби наследството, е принуден на думи да се съгласява с чичото. Впрочем, той бързо довежда ситуацията до абсурд, действайки по принципа „да си по-католик от папата“. Ако пристигналият чичо първоначално възразява само срещу яденето на убити животни, то племенникът започва да защитава и правата на растенията, отказвайки да яде супа от карфиол, хляб и аспержи, да носи обувки, да спи на матрак и възглавници:

- Позволете ми, чичо, да ви разкажа една малка история... В една просторна, залята от светлината на горещото слънце градина растял карфиол. Той радостно се протягал към ласкавите лъчи с ярката си зеленина. Обичал да се къпе в лятната топлина и ласки!.. И си мислил той, че светлият му и охотен живот няма да има край... Но дошли зли градинари, изтръгнали го от земята, причинили му болка и го помъкнали в големия равнодушен град. И попаднал нещастникът във врялата вода, и едва тогава, сред непоносимите мъки, разбрал, колко зли и безсърдечни са хората... Не, чичо!.. Няма да ям този карфиол.
- Чичо с безпокойство ме погледна.
- Ти мислиш... Той нещо чувства ли?
  - Чувстваше! - прошепнах аз със сълзи на очите. - Сега вече не чувства... Учените са доказали, че всяко растение е живо същество, и ако то не може да говори, това не означава, че не го боли!.. О, колко бях жесток преди! Колко краставици съм убил през живота си... (Аверченко 1910а: 113-114)

Върху противопоставянето на хората, които умеят да се радват на живота, и човека, който получава удоволствие само от причинените на другите неприятности, е построен разказът „Оскърбление чрез действие“ („Оскорбление действием“) от сборника „Хумористични разкази“. Тук дошлият на маскарад стар хемороидален чиновник Катускин успява в края на краищата да отрови празника на веселящите се наоколо хора. Чиновникът получава удовлетворение от това, че е развалил настроението на другите, но симпатиите на автора и читателите са, разбира се, на страната на тези, които се наслаждават на радостите на живота, а не на чуждите неприятности.

Аверченко е написал само две големи прозаични произведения –

повестта „Подходцев и другите двама“ и романа „Шегата на Меценат“ („Шутка Мецената“). И в двете ключов мотив е умението да се наслаждаваш на живота, да се радваш на живота. По-рано персонажите от издадената през 1917 г. повест „Подходцев и другите двама“ (Аверченко 1917) са се появили на страниците на „Сатирикон“ – наистина, като герои на разказите, от които впоследствие се изгражда повестта.

В първите две глави на повестта героите са запознават помежду си, а ние се запознаваме с героите. Подходцев е „млад широкоплещест блондин, с открито весело лице и енергични движения“, както го характеризира авторът при първото запознанство. Неговата веселост и енергичност веднага са противопоставени на вялостта и мрачността на файтонджията и коня („конят заситни“, „хладно възрази файтонджията“, „с мрачен тон промълви файтонджията“ (Аверченко 1917: 7). Аверченко сблъсква две начала: радостта и униинето, и показва, как чувстващият радостта от живота човек е способен да влияе на другите:

Някаква мисъл осени главата на пътника. Той лукаво се усмихна и предложи:

- Искаш ли да направим така: за всеки кон, когото ти изпревариш, ще ти плащам петак. За всеки кон, който те изпревари, ще вземам от теб петак. Това странно предложение оказва върху файтонджията зашеметяващо действие. Той мигом излезе от състоянието на полудрямка, дивашки се закикоти, изправи се на седалката и, като удари с камшик коня, завика:
- Става! Брой, господине. (Аверченко 1917: 9).

При първото си появяване Громов сякаш изглежда като пълна противоположност на Подходцев. Той заявява, че се е хвърлил под коня, тъй като е искал да се самоубие, и на укора на участъковия: „Ама може ли така?“, обяснява:

- А какво му е хубавото, господин участъков? Безсмислица някаква, а не живот. И изобщо, отговорете ми на въпроса: за какво е този наш живот? Накъде се стремим? В какво е идеалът? (Аверченко 1917: 12).

Когато полицаят отговаря, че нямат право да му „задават такива въпроси при изпълнение на служебните задължения“, Громов произнася убийствен вердикт: „Ето, виждате ли! Ако даже полицията не може да отговори в какво е смисълът на живота, то кой може?“ (Аверченко 1917: 12).

Впрочем, бързо се изяснява, че Громов не е помислял за самоубийство, въпреки, че няма нито жилище, нито пари и нито един познат в града, в който току-що е пристигнал. Завършекът на втора глава

подчертава близостта на героите и тяхно обединяващо начало става смехът: „тези двама души със смях влязоха в дома и със смях двамата започнаха да живеят в него“ (Аверченко 1917: 14).

Негативът се преобразува в позитив: върху тази трансформация се изгражда не само самият принцип на комичния ефект, но и сюжетната конструкция на много произведения на Аверченко. Громов попада под копитата на кон, но този сблъсък води до запознанство с Подходцев и вкусна вечеря:

С блеснали очи гостът следеше всичко, което се появяваше на масата. В отговор на жеста-покана на стопанина той премести стола до масата и каза:

- Утре пак ще отида на същата онази улица...

- Защо?

- Може би пак някакво животно ще ме блъсне. Ако всяка такава катастрофа води след себе си пир на Валтасар... (Аверченко 1917: 17).

И персонажите, и авторът, и след тях читателите игнорират смисъла на израза „пир на Валтасар“, който идва от старозаветната книга на пророка Даниил. В Библията кошунство по време на пира води до катастрофа: до падането на града и гибелта на Валтасар. Но при героите на Аверченко катастрофата вече е отминала, така че те възприемат пира като полагаща им се награда за изпитаните преживявания.

Трансформацията на негативното в радост, в смях се случва и при първото запознанство с третия от главните герои - „лекомисления Клинков“, който се появява в квартирата на Подходцев, спасявайки се от ревнив съпруг:

Раздаде се такъв взрив от смях, че даже мрачният Клинков се развесели.

- На вас ви е смешно, а аз, ей Богу, засега няма къде да се дяна... (Аверченко 1917: 21–22).

Срещата на героите за Аверченко става проекция на живота, в който тревогите, вълненията и дори заплахите за живота се забравят благодарение на чашата вино, поддръжката на приятел и веселия смях: „Ето така те се срещнаха – причудливо, неочаквано и не съвсем обикновено от общоприетата гледна точка. Но такъв е и животът – причудлив, пълен с необикновени и неочакваности...“ (Аверченко 1917: 22-23).

По време на вечерята Подходцев вдига тост „за хората, които не увесват нос!“ (Аверченко 1917: 22). С развитието на действието и самите приятели, и тяхната дружба преживяват полети и падения, но способността да не унинат и да се радват на живота въпреки всичко

определя поведението на главните герои. „В мен седи римлянин от времената на упадък“, - заявява дебелият Клинков (Аверченко 1917: 41) и това сравнение звучи особено значимо, ако си спомним, че по-вестта излиза в Русия през 1917 г., в годината на падането на империята.

Радостите на живота, към които се стремят Подходцев, Громов и Клинков не са радостите от излишеството. Пирът е възплъщение на мечтата на гладния човек. Героите мечтаят за ядене, но това не е просто мечта за „храна“: травестирането се съчетава с поетизация на радостите на живота:

Като изслуша Подходцев, Громов направи с ръка умиротворяващ жест и добродушно каза:

- О, струва ли си така да се грижите за мен... Две бутилки шампанско, дивечово кюфтенце и скромна разходка с автомобил – и аз съвършено ще бъда удовлетворен.

Подходцев, без да го слуша, продължаваше да се оплаква.

- Какво да се прави? Къде е изходът? Отпред е зейналата бездна на нищетата, отзад са развратът, пороците и оргиите, които разстроиха моето здраве...

- Ти какво всъщност искаш? – попита го, като гризеше нокти, дебелият Клинков.

- Аз бих искал и по-нататък да разстройвам здравето си с оргии. (Аверченко 1917: 47).

- А затова пък аз имам благородно римско лице, – засмя се Клинков. – Ти сам одева казваше.

- От глад, братко, какво ли няма да кажеш. Всъщност лицето ти, от моя гледна точка, е още по-хубаво от римското, – то прилича на добре изпечено хлебче. Жалко само, че в него са се изпекли две матови хлебарки.

Клинков, без да слуша другаря си, кръстоса ръце на тила и замечтано прошепна:

- Пирожки с карантия... Разрязвам пирожката, натъпквам в нея го-о-о-лямо парче пресован черен хайвер, масло и отново захлупвам пирожката. Тя е гореща и маслото там вътре се топи, напоявайки пълнежа... Пийвам ракиена чашка студена водка, дето ѝ викат английска горчивка, след това отхапвам половината от пирожката... А тя пари-и-и...

- Дано се задавиш с тази пирожка!

- Съгласен съм и на това. Хайде да си разделим труда: ти ме снабдяваш с подобни пирожки, а аз поемам задължението да се давя с тях. (Аверченко 1917: 132)

Аверченко и героите на неговите произведения не забравят за делниците – еднообразни, тежки и, като правило, безрадостни. И стремят се към радостите на живота, даже най-обикновените, е стремеж

към празника, защото празниците и радостите на живота са неразделно свързани. Най-радостният и приятен спомен в живота на героя от разказа „Разкошен живот“ („Роскошная жизнь“) Бердяга е денят, когато той се озовава на великденското разговяване при своя кръстник Остроголовченко:

Бердяга тръгна – и тук той за пръв път видя онзи разкош, онзи бляскаво-красив живот, по-високо от който не можеше да има нищо.

Яркожълтият, боядисан с маслена боя под блестеше как река на слънце, навсякъде бяха постлани бели девствени изтривалки, мебелите бяха плюшени, а в ъгъла на прекрасната, облепена със сиво-синкави тапети гостна беше сложена белоснежна маса. Слънцето разпръскваше скъпоценни камъчета по десетките тумбести бутилки с кафява мадейра, червено питие от офика и тайнствени зелени ликьори; печено нежно агънце с поруменяла кожичка дремеше върху грамаден, украсен с пресни зелени подправки поднос в единия ъгъл на масата, а дебел сочен бут се беше разплющил в другия ъгъл, всичко това се смесваше с пищен букет от разноцветни яйца, хайвер, някакви млечни изделия, сладкиши и сиропирани кексове, а когато кръстникът Остроголовченко се разцелува с Бердяга, Бердяга бе облъхнат от невероятно вкусна смесица от мирис на пури и хубав одеколон. И разговорът, който водеше кръстникът с Бердяга, също беше приятен, харесваше се на Бердяга и го ласкаеше. (Аверченко 1913б: 20-21)

Разбира се, това наивно възхищение предизвиква усмивка у читателя. Но в предаденото от Аверченко отъждествяване на великденската празнична трапеза с идилически осветена от слънчеви лъчи и с преливащи се зелено-червено-кафяви цветове поляна, където мирно си почива дремещо агне има и дълбок смисъл. Обикновените радости карат героя, който в живота си не е виждал нищо хубаво, да цени живота, да се радва на живота. Три години след това той всяка вечер в спомените си отново и отново се връща към онази празнична трапеза при кръстника и решава в крайна сметка и той самият да направи празник: „И нещо отведнъж неочаквано и със страшна сила затегли Бердяга към красивия празничен живот – макар и за един ден, именно този ден, когато хората стават по-добри, по-човечни, въздухът – по-нежен и слънцето – по-ярко. (Аверченко 1913б: 25)

Да обърнем внимание, че Аверченко и героите му се възхищават от вкусната храна, красиво подредената маса, изобилието от напитки, красотата и веселието на празника не просто така. Те са важни не сами по себе си, а като ярко, зримо, доловимо усещане за празника. И затова даже когато никой от поканените не идва при изхарчилиия за гощавката цели шест рубли Бердяга, светлият празник все пак си остава светъл. Бердяга започва да гощавата отбилиия се да го поздрави портнер – висок червендалест млад бабанка със сива фуражка със златна

обшивка. В резултат вечерта завършва с трогателен, но разтърсващ великденски детайл, който придава на хумористичния разказ онзи сантиментално-идиличен оттенък, който се отразява в описанието на великденската трапеза при Остроголовченко:

А когато гостът си тръгна, Бердяга, като се върна в стаята и започна да раздига масата, трябваше да оцени деликатността на този червенбузест, на вид недоялан момък: на покривката помежду трохите и великденския сладък хляб лежаха двадесетте копейки на Бердяга - отхвърленият данък на аристократизма в името на омърляната демокрация ... (Аверченко 1913б: 30)

Ако хората развалят празника, то са виновни не яденето, не пиенето, не танците, а хората... Ако пък човешкият дух съответства на празника, то празничният антураж създава съответстващата атмосфера, позволява в по-голяма степен човек да се преизпълни с възхитителното усещане за радостите на живота.

Руските хумористи, както, впрочем, и хумористите от много други страни през втората половина на XIX в. и в началото на XX в. (по-късно това продължава и в СССР) публикуват преди всичко в илюстрирани ежеседмичници – списания за хумор и сатира с карикатури, чийто обем като правило е от 8 до 16 страници. В Русия такива списания, а също и вестниците с редовен „литературен“ отдел десетилетия наред строго се придържат към „сезонния“ тематичен кръговрат. Там се публикуват рождественски разкази, разкази, свързани с Масленица⁵ и Великия пост, великденски разкази, разкази на вилни теми и т.н.

Дори често заглавията на произведенията от година на година се повтарят през съответния месец. При един от най-популярните руски хумористи Н.А. Лейкин в списание „Осколки“, където той е редактор и водещ автор, срещаме, например, сценки и разкази за търсене на вила („Търси се вила“, „При наемането на вила“, още веднъж „При наемането на вила“, още веднъж „Търси се вила“, „Оглеждат вила“ и т.н.), за наборници („Пред войнишкия жребий“, „Изтегли жребий“, през 1904 г. наведнъж две сценки със заглавие „Пред войнишкия жребий“ и т.н.) и проч. От една страна този „кръговрат от теми“ в значителна степен е ориентиран към празниците – Рождество, Великден и др., от друга – празниците са били църковни. Това в значителна степен обяснява отношението на хумористите към празничните радости. Визитите, разговарянето след поста стават постоянна основа за сюжетите на хумористичните произведения, а пияният гост и стопанинът-скъперник се озовават сред най-разпространените персонажи. Но

---

⁵ Седмичката между Месни и Сирни заговезни. Бел. прев.

празничната „вакханалия“ в хумористичната литература безусловно се осъжда, в изображението на повечето писатели тя веднага преминава в излишества, а излишествата преминават в безобразия, така че „радостите на живота“ според сюжета в крайна сметка се преобразуват в горести.

Аверченко в творчеството си не се отказва (пък и не може да се откаже!) от „сезонната“ схема: той също е свързан с вестниците и ежеседмичните списания. „Празничната“ тематика продължава да играе важна роля и добре познатият на читателите образ на пияния посетител при него се среща неведнъж. Но редом с привичните черти в този образ се появяват нови. Аверченко има разкази, в които „радостите“, както и в традиционната схема, се преобразуват в горести („Чудеса“ // Сатирикон. 1910. № 16. 18 априля. С. 9–12). Но има и други, където неочаквано се разкрива деликатната и нежна душа на връщащите се у дома пияни.

Алкохолът при Аверченко изкарва на показ онези човешки черти, които са скрити в трезво състояние, така че човек под въздействието му може да се изявява по съвършено различен начин. Героят на разказа „Пияният“ („Пьяный“) иска да „изнесе пред насядалите около огъня файтонджии някоя блага реч или пък да целуне тъжната муцуна на оная кобила на ъгъла... или да изпее нещо такова, че всички да се разплачат“. Спрял до чугунения лъв пред вратата на магазина, той ласково гали студения гръб на звяра и му предлага: „Замръзна ли, мацко? Хайде, глупчо, хайде с мене...“⁶ (Аверченко 1911: 78). Също толкова грижовно-сентиментални настроения царят и в душата на връщащия се у дома посетител в разказа „Посетител: Опит за характеристика“ („Визитер: Опыт характеристики“). Виждайки лежаща на пътя клечка кибрит, той изумено застава над нея в напрегната поза, след това я вдига и пита дремещия до вратата портиер и по съвместителство чистач къде е „складът за ненужни отпадъци“? Когато портиерът хвърля кибритената клечка обратно на земята, посетителят пояснява:

- Не, драги, не прави така. Защо правиш това? Не е хубаво да се прави това.

- Че тя на кого пречи? – каза портиерът.

- Тук вървят хора. Ще се закачи някой, ще падне, ще счупи крак. Ще го заболи... Ще умре... без... миропомазване...

Той се наведе, вдигна отново кибритената клечка, изрови под вратата с пръст малка дупка, сложи в нея клечката и, като засипа дупката, въздъхна с облекчение.

- Така е по-спокойно... Хайде, остани със здраве, Никифор. (Аверченко 1910: 201)

---

⁶ Преводът е на Владимир Райчев от сборника „Сатириконци“ (Пловдив,

Също толкова грижовно той се отнася и към засъхналата и залепнала за обувката му килка, която случайно изпуска по време на една от визитите си:

Посетителят я свали от обувката и я сложи на дланта си.

- Бедничката! – каза той, като гълташе сълзите си. – Нима ти вече си умряла? Не! Ти още ще живееш. Аз ще те взема при мен и там ти на топло и заобиколена от грижи ще изживееш остатъка от дните си. О, жестоки, безнравствени хора!.. Господи, Боже мой! За какво, питам? За какво?

И той, полюшквайки се, пееше приспивни песни на прашната килка в ръцете си, милваше я, целуваше я, топлеше я с дъха си.

След това извади копринена кърпичка, растла я на коленете си, сложи в нея килката и, като се изправи с усилие, пхна всичко това в джоба на бялата си жилетка“ (Аверченко 1910: 202).

Аверченко цени уменията на човек да се наслаждава на радостите на живота, но и не забравя, че за тези радости се налага да се плаща. В неговите разкази могат да се очертаят два модела. В първия от тях радостите на живота са един вид награда, вече „платена“ от предшестващите деяния на човека: празник, който непременно трябва да настъпи след делниците, така, като Великден настъпва след Великия пост. И Аверченко не одобрява онези, които се отказват от такъв празник, и още повече онези, които пречат на другите да празнуват. Но има и втори модел, при който за получените „радости на живота“ се налага след това човек да плаща. В сюжетите от този тип Аверченко осмива героите, готови да пируват, без да се замислят за последиците. В сборника „Черно на бяло“ („Черным по белому“) писателят включва наведнъж два разказа, написани по втория модел. Книгата започва с разказа „Волга“, главният герой в който Капитоша – син на бюфетчик на плаващ по река Волга параход, – се оказва главен в бюфета и „го удря на живот“... Той прекрасно разбира, че скоро ще последва разплата, но не може да направи нищо с желанието си един път да се повесели истински, с размах:

Като мина зад тезгяха, Капитоша извади бутилка френско шампанско, отвори я, зейна грамадната си жълта уста, в която жадно се извиваше тънък, сух език и за две минути изля в себе си цялата бутилка .

- Ти да видиш! – казах аз учуден.

- Видя ли? – захили се той.

- Видях.

- Бива ли?

- Ами... Баща Ви ще е доволен от Вас“ (Аверченко 1913б: 6).

Ако в разказа „Волга“ повествователят е в ролята на наблюдател, то в разказа „Стихийна натура“ („Стихийная натура“) пристигналият в Москва повествовател е въвличен в продължително пиянство от московчанина Тугоуздов. При това повествователят се отъждествява с Аверченко, така че в разказа няма социална дистанция между автор и персонажи. Героите отначало отиват на оперета, след това пируват в най-знаменитите и скъпи московски ресторанти: от „Яр“ отиват в „Стрелна“, от „Стрелна“ – в „Златната котва“, а prizори – при „Жан“ да ядат палачинки с хайвер.

Комизмът на текста се изгражда върху смяната на настроението на Тугоуздов. Преди началото и по време на пируването той се ръководи от принципа „веднъж се живее!“: „Ходи къщо, ходи печко! Хоп, хоп! Добре се живее на този свят, нали?“⁷ (Аверченко 1913б: 80) Но вечерта на следващия ден, когато Тугоуздов брои изхарчените пари, той разсъждава другояче:

Той обърна към мен недоволното си лице.

- Дяволите да ме вземат! Шестстотин рубли сякаш крава ги е излизала с езика си. <...>

Той се хвърли на дивана и изстена:

- А при „Жан“ почти половин кутия хайвер остана... Не го доядохме! А той ни взе за него дванайсет рубли... Гарафа водка оставихме... Три парчета съомга...

И тази широка московска натура, този широко скроен гуляйджия заплака от безпросветно отчаяние и скръб... (Аверченко 1913б: 87, 89-90)

Нека отбележим, че позицията на повествователя, изхарчил за една вечер 600 рубли, не се променя: той се е насладил на „радостите на живота“ в степента, в която ги е заслужил, без „излишества“, и затова не съжالياва за изразходованите пари и иронизира над преживяванията на своя познат московски „гуляйджия“.

Тази неведнъж повтаряща се в творчеството на Аверченко мисъл, че за всичко на този свят трябва да се плаща, с особена острота звучи след революцията от 1917 г. През април 1918 г. в „Новый Сатирикон“ е напечатан фейлетонът „Келнер! Бутылка зелтерска минерална“ („Человек! Бутылку сельтерской“), чийто финал вече не предизвиква усмивка, защото сметките трябва да ги плаща не някой разпасал се гуляйджия, а целият народ, цялата страна:

Сега руският човек още спи... Спи, несретникът, тежък махмурлийски сън.

Но скоро ще отвори подпухналите очи, ще се протегне и, като види в

---

⁷ „Ходи изба, ходи печь! Гоп, гоп! Хорошо жить на свете, а?“ Популярна

кривото огледало смачканото си сънено и отекло лице, на висок глас диво ще закрещи:

- Келнер! Бутилка зелтерска минерална! Слушай, братко, къде съм?

- Къде, къде – в Московията.

- Тоест как така – в Московията? Що за глупав отговор! В Русия искаш да кажеш.

- Да бе! Усетихте се: Русия – щрак и я няма.

- Олеле, майко. Как стана тя такава?

- А стана от пиянските истории нещо срамотно. Отначало, значи, с добро с червените знамена през февруари излязоха на улицата, а след това, като станаха на почит, започнаха с тези знамена да налагат по сурата който им падне.

- Това пък защо?

- Ами, ей така, заради хубавото време. <...>

Широка е, ох колко е широка натурата на руския човек...

Като се развихри – славеи на фиби пече в камините, чига вместо вратовръзка слага, а като си отспи и дойде на себе си – гледай го как удря с длани по пода.

- Олеле, майко, какви ги надробих?!

Ама е късно...

Ей там, в мъглявата далечина, вече и сметката за изпитото, изяденото, посоленото носят...

- Виждаш ли? (Новый Сатирикон. 1918. № 8. Апрель. С. 8–9)

След закриването на „Новый Сатирикон“ от болшевиките и принудителното заминаване от Петроград през 1918 г. Аверченко в своите произведения още неведнъж ще напише за „радостите на живота“. Само че сега тези радости ще изглеждат като нещо абсолютно непостижимо, оставайки или несбъдната мечта, или сладък спомен. В разказа „Имението и градската квартира“ („Усадьба и городская квартира“), за пръв път публикуван в белия Крим в севастополския вестник „Юг“ от 1 март 1920 г., Аверченко сравнява старата, руската Русия и новата, интернационалната. Идиличната картина на живота в имението е противопоставена на мръсотията, купищата боклуци и празнотата на временно заетата градска квартира. От една страна е „така необходимият на обикновеното руско сърце уют“: „каменни, здраво направени, почернели от столетията порти“, дълга алея с липи, фасада на „руски, руски, руски – такъв руски, близък на сърцето дом с бели колони и стар-престар фронтон“, „солиден, усмихващ се стопанин“, „прегръдки, трикратни целувки според руския обичай“, стоици книги, здраво подвързани с кожена подвързия, белоснежна покривка, гъст борщ с много мазнина, „пухкава като пухен дюшек

руска народна песен от първите десетилетия на XX в., вероятно вдъхновена от записана от В.И. Дал пословица. Бел. прев.

кулебяка⁸“, „бледни руски звезди“, „скромни, срамежливи руски брезички и елхички“, „разнокалибрени шумни птици“, „златно зърно“; от друга – „неприятно“ живеят, „като кучета“: „голи стени, с откъснати тук-таме тапети“, „счупен прозорец“, „раздрани парчета въже, фасове, някакви скъсани хартийки“, „потрошен, продънен стол“, „десетки изпразнени бутилки, огризки от засъхнал салам“, „пушки, в ъгъла парче от изразходвана картечна лента и стари полуизтлели навуша“ (Аверченко, 1999, т. 1: 86-89)

Противопоставянето на Русия и Совдепия⁹, на старото и новото, на живото и мъртвото става ключов мотив в творчеството на Аверченко, а контрастът – предпочитан художествен похват. Най-често писателят сблъсква двете реалности – преди и след революцията. И практически всяко съпоставяне – било то сравнението на ресторантското меню със съдържанието на помийните ями в Ростов („Петерс“), или на стария фрак и новите току-що ушити палта („Старият Сакс и Вертхайм“ - „Старый Сакс и Вертгейм“) – дава необходимия сатиричен ефект. Да се върне миналото за писателя означава да се върне същинското, истинското. В разказа „Фокусът на великото кино“ („Фокус великого кино“) той се опитва да „превърти“ живота назад. Очевидната неправдоподобност на похвата подчертава безвъзвратността на изгубеното, а уподобяването на живота на филм кара човек да се замисли над главното – неговия предел.

Спомняйки си за миналото, авторът си спомня за онези радости, които е таил в себе си миналият живот – понякога съвсем незабележими, изглеждащи като нещо разбиращо се от само себе си, естествено, органично: „Да си отпочинем от живота. Да помечтаем. Искате ли? Седнете, моля, ето на това меко кожено кресло, в което потъваш едва ли не целият. Аз ще туря още малко въглища в камината, а вие ще запалите тази пура. Приличен „Боливар“, нали? Обичам, когато в полумрака на кабинета като тигрово око свети огънчето от пурата. Е, да напълним още веднъж чашите си с тъмnozлатистия херес – вижте, колко прах има на бутилката – вековен прах, благороден“ („Фокус великого кино“).

Имат ли бъдеще човекът, Русия, светът – или всичко ще прекъсне внезапно, подобно на филма в края на сеанса? И ще изгасне ли светлината на кинопроектора, и ще остане ли само зрителят насаме с абсолютната, непреодолима чернота? Да въртиш лентата назад – какво друго остава, щом отпред има стръмен трап, край, пустота. „По-живо“, по-далеч от края на пропастта, в милото, уютното, спокойното

---

⁸ Тестено изделие с плънка от няколко вида месо, риба или гъби. Бел. прев.

⁹ От *совдеп* (совет депутатов, т.е. съвет на депутатите). Презрително на-

минало, когато изглеждаше, че всичко е вечно и че нишката на времето не може да бъде прекъсната. Само миналото оставя на писателя надежда за бъдещето; само то носи спасение, защото няма сегашно и няма къде повече да се скриеш от онази страшна бездна, която е зейнала пред човешката душа. Но „фокусът на великото кино“ си остава само фокус. Миналото е изгубено безвъзвратно.

В „Поема за гладния човек“ („Поэма о голодном человеке“), рисувайки болшевишкия Петроград, авторът пише не за зверствата на болшевиките, а за съдбата на обикновените, измъчени хора, които се вкопчват в своите спомени за яденето като в последни късчета от стария свят. Разказът „Еволюция на руската книга“ („Эволюция русской книги“) ни връща в книжарницата, където придирчив читател отбира нови книги. Той капризничи – ту преводът е лош, ту „форматът е твърде широк: неудобно е да се чете лежешката!..“

Всички тези разкази – „Фокусът на великото кино“, „Поема за гладния човек“, „Имението и градската квартира“, „Еволюция на руската книга“, „Парчета от потрошеното“¹⁰ („Осколки разбитого вдребезги“) и др. – влизат в сборника „Дузина ножове в гърба на революцията“ („Дюжина ножей в спину революции“), за пръв път издаден през 1920 г. в Крим и преиздаден през 1921 г. в Париж.

Този сборник е забележителен и с това, че е единственият сборник с художествени произведения (не само на Аверченко, а изобщо), на който с рецензия, озаглавена „Талантлива книжка на Аверченко“ („Талантливая книжка Аверченко“), се откликва прочелият го В. И. Ленин. „Книжката на озлобения до умопомрачение белогвардеец“, по определението на Ленин, е забележителна с това, че „стигналата до кипене омраза е предизвикала и забележително силните, и забележително слабите места в тази високоталантлива книжка“, „огнедишащата омраза прави разказите на Аверченко понякога – и в повечето случаи – ярки до поразителност“. Главата на съветската държава обръща особено внимание върху носталгията на Аверченко и неговите герои по „радостите на живота“:

До същински патос, обаче, авторът се издига само тогава, когато говори за ядене. Как са яли богатите хора в стара Русия, как са замезвали в Петроград - не, не в Петроград, а в Петербург - за 14 и половина и за 50 рубли и т. н. Авторът описва това направо със сладострастие: това той го знае, това го е преживял и неведнъж усетил, тук той няма как да сгреша. Познаването на нещата и искреността са изключителни.

В последния разказ „Парчета от потрошеното“ са изобразени в Крим, в

зоваване на Съветския Съюз и съветската власт. Бел. прев.

¹⁰ На български разказът е преведен от Пенка Кънева със заглавието „Отломки от безвъзвратното“ (Аверченко, А. Записки на наивника. София: На-

Севастопол, бивш сенатор, който е „бил богат, щедър, с връзки“, а „сега е надничар на артилерийски склад – разтоварва и сортира снаряди“, и бивш директор на „огромен металургичен завод, смятан за най-значителния на Виборгската страна. Сега е продавач в оказионен магазин и напоследък дори е придобил известен опит при оценяването на овехтелите дамски пеньоари и плющените детски мечета, донасяни за продан.

Двете старчета си спомнят старото време, петербургските залези, улици, театри, разбира се, храната в „Мечока“, „Виена“ и „Мали Ярославец“ и т. н. И спомените се прекъсват от възклицания: „Какво им сторихме? На кого пречихме?“... „С какво им пречеше всичко това?“... „За какво те погъпиха с Русия така?“...

Аркадий Аверченко не може да разбере за какво. Работниците и селяните разбират, очевидно, без труд и не се нуждаят от пояснения. (Ленин 1921).

Ленин не вижда или не иска да види отвъд омразата любовта, а отвъд носталгията по безвъзвратно отишлите си „радости на живота“ – тъгата по живота, който без радостите губи цялата си прелест. Новата идеология предписва да се живее заради труда, заради обществото, заради производителните сили и производствените отношения, заради светлото бъдеще, в името на което човек трябва да се откаже и от светлото настояще и, още повече, от светлото минало, в което даже невинните радости на живота се представят като ужаси от света на експлоатацията. На Аверченко му е позволено само десет години да се радва на радостите на живота и да радва Русия със своите произведения... Но руските емигранти прекрасно са разбирали, че главното в разказите на Аверченко съвсем не е омразата и съвсем не са преживяванията поради изгубеното благополучие... „Безкрайно ценното и, може би, най-ценното при Аверченко е непосредствената радост от живота, приемането му с всичките недостатъци и утехи, изостреният стремеж той да бъде постигнат във всичките му прояви, колкото се може повече да се чувства и преживява“, - отбелязва през 1925 г. Вл. Лазаревски в издаваното в Прага руско емигрантско списание „Студенческие Годы“ (Лазаревский 1925: 16–17; Творчество 2014: 408).

Превод **Радослава Илчева**

Библиография

- Аверченко, А. 1910. Веселые устрицы: Юмористические рассказы. Пятое издание. СПб.: Издание М.Г.Корнфельда, 1910. [Averchenko, A. *Veselye ustricy: Yumoristicheskie rasskazy*. Pyatoye izdanie. SPb.: Izdanie M.G.Kornfel'da, 1910.]
- Аверченко, А. 1910а. Рассказы (юмористические). Книга первая. СПб: Шиповник, 1910. [Averchenko, A. *Rasskazy (yumoristicheskie)*. Kniga pervaya. SPb: Shipovnik, 1910]
- Аверченко, А. 1911. Рассказы (юмористические). Книга третья. СПб: Шиповник. [Averchenko, A. 1911. *Rasskazy (yumoristicheskie)*. Kniga tretya. SPb: Shipovnik].
- Аверченко, А. 1913 Мы за пять лет // Новый Сатирикон. 1913. № 28. [Averchenko, A. *My za pyat' let* // *Novyj Satirikon*. 1913. № 28]
- Аверченко, А. 1913а. Рассказы для выздоравливающих. 2-е издание. СПб.: Издание М.Г.Корнфельда, 1913. [Averchenko, A. *Rasskazy dlya vyzdoravlivayushchih*. 2-e izdanie. SPb.: Izdanie M.G.Kornfel'da, 1913]
- Аверченко А. 1913б. Черным по белому. Изд. 2-е. СПб., 1913. [Averchenko A. *Chernym po belomu*. Izd. 2-e. SPb., 1913].
- Аверченко А.1917. Подходцев и двое других: Повесть. Пг.: Издание журнала „Новый Сатирикон“, 1917. [Averchenko A. *Podhodcev i dvoe drugih: Povest'*. Pg.: Izdanie zhurnala „Novyj Satirikon“, 1917].
- Аверченко, А. 2021. Рассказы (юмористические): В 2 т. Изд. подгот. Д. Д. Николаев. М.: Ладомир: Наука, 2021. (Литературные памятники / РАН). [Averchenko, A. *Rasskazy (yumoristicheskie): V 2 t*. Izd. podgot. D. D. Nikolaev. M.: Lodomir: Nauka, 2021. (Literaturnye pamyatniki / RAN)]
- Грузенберг С. О. 1908. Пессимизм как вера и миропонимание: Опыт критического анализа и классификации основоположений и выводов пессимизма / Семен Грузенберг, преп. Психоневрол. ин-та. Москва : типо-лит. т-ва И.Н. Кушнерев и К°, 1908. [Gruzenberg S. O. *Pessimizm kak vera i miroponimanie: Opyt kriticheskogo analiza i klassifikacii osnovopolozhenij i vyvodov pessimizma* / Semen Gruzenberg, prep. Psihonevrol. in-ta. Moskva : tipo-lit. t-va I.N. Kushnerev i K°, 1908].
- Крылов В. 1897. Радости жизни: Комедия в 3 д. СПб.: типо-лит. Г. Шредера, 1897. [Krylov V. *Radosti zhizni: Komediya v 3 d*. SPb.: tipo-lit. G. Shredera, 1897].
- Лазаревский Вл. 1925 А. Т. Аверченко // Студенческие годы. 1925. № 2 (19). Март–апрель. С. 16–17. [Lazarevskij Vl. A. T. *Averchenko // Studencheskie gody*. 1925. № 2 (19). Mart–aprel'. S. 16–17].

- Ленин, В.И. 1921. Талантливая книжка // Правда, 1921. 22 ноября. № 263. [Lenin, V.I. *Talantlivaya knizhka* // *Pravda*, 1921. 22 noyabrya. № 263]
- Николаев Д.П. 1962. Смех – оружие сатиры. М.: Искусство, 1962. [Nikolaev D.P. *Smekh – oruzhie satiry*. М.: Iskusstvo, 1962].
- Скабичевский А.М. 1891. История новейшей русской литературы. (1848-1890). СПб: Ф. Павленков, 1891. [Skabichevskij A.M. *Istoriya novejshej russkoj literatury*. (1848-1890). SPb: F. Pavlenkov, 1891].
- Спиноза, Б. 1904. Бенедикта Спинозы Этика, изложенная геометрическим методом и разделенная на пять частей <...>. Пер. с латинского под редакцией проф. В.И. Модестова. Изд. 4-е. СПб. Л.Ф. Пантелеев. 1904. [*Benedikta Spinozy Etika, izlozhennaya geometricheskim metodom i razdelennaya na pyat' chastej* <...>. Per. s latinskogo pod redakciej prof. V.I. Modestova. Izd. 4-e. SPb. L.F. Panteleev. 1904].
- Творчество 2014. Творчество А. Т. Аверченко в отзывах современников. Вступ. статья, подготовка текстов и примечания Д. Д. Николаева // Комическое в русской литературе XX века. М.: ИМЛИ РАН, 2014, 368-417. [*Tvorchestvo A. T. Averchenko v otzyvah sovremennikov. Vstup. stat'ya, podgotovka tekstov i primechaniya D. D. Nikolaeva* // *Komicheskoe v russkoj literature НКН века*. М.: IMLI RAN, 2014, 368-417].
- Тэффи Н.А. 1910. Юмористические рассказы. Книга первая. СПб.: Шиповник, 1910. [Teffi N.A. *Yumoristicheskie rasskazy*. Kniga pervaya. SPb.: Shipovnik, 1910].
- Тэффи Н. А. 1925. Об Аркадии Аверченко // Звено. 1925. № 111. 16 марта. С. 2. [Teffi N. A. *Ob Arkadii Averchenko* // *Zveno*. 1925. № 111. 16 marta. S. 2].
- Чехов А.П. 1977. Полное собрание сочинений и писем: В 30 тт. М.: Наука, 1974 -1983, Т. 7, М. 1977. [Chekhov A.P. *Polnoe sobranie sochinenij i pisem: V 30 tt*. М: Nauka, 1974 -1983, Т. 7, М. 1977].
- Чуковский К. 1910. Русская литература // Речь. 1910. 1 (14) января. № 1 (1239). С. 10. [Chukovskij K. *Russkaya literatura* // *Rech'*. 1910. 1 (14) yanvarya. № 1 (1239). S. 10]